

Pedagogická fakulta Masarykovy univerzity
Přednáška a workshop pro doktorské studenty pedagogiky a didaktiky cizích jazyků
6. 3. 2014

Moc ve školní třídě studentů učitelství

K. Lojdová, J. Bradová, J. Mareš, K. Vlčková

Řešitelka projektu: [Kateřina Vlčková](#)

Realizační tým: [Jan Mareš](#), [Zuzana Šalamounová](#), [Kateřina Lojdová](#), [Jarmila Bradová](#), [Josef Lukas](#), [Radek Pospíšil](#), [Tomáš Kohoutek](#)

Projekt GAČR GA13-24456S

Co je GAČR

- Grantová agentura české republiky (GAČR) je státní institucí podporující základní vědecký výzkum v České republice
- GAČR vyhlašuje každoročně veřejné soutěže na řešení grantových projektů
- řešený projekt: tříletý výzkumný projekt
- možnosti zapojení doktorandů do výzkumných projektů

Moc v sociálních vědách

Coates (1991) – moc přirovnává ke konceptu gravitace z přírodních věd...je přítomna ve všech vztazích ve společnosti

Moc – v sociálních vědách často definována jako schopnost vést jednání druhých směrem k dosažení jakýchkoliv cílů, které jsou významné pro nositele moci (*power-holders*) (např. Magee et al., 2005)

French a Raven (1959) popisují moc prostřednictvím *sociálního vlivu* a vliv pak prostřednictvím *psychologické změny* – jedinec dokáže *přinutit* ostatní...

X

Friedrich (1961) – moc se projevuje i tím, že jedinec předkládá doporučení a dokáže ostatní *presvědčit*

moc donucovací (*coercive*) a **konsensuální** (*consensual*)

Je moc převlečená autorita?

shody

- interdisciplinární pojem
- obojí zahrnuje vztah
 - autorita je pojímána jako asymetrický vztah, kde jeden uděluje rozkazy a druhý je následuje (Pace & Hemmings, 2007)
 - moc je schopnost ovlivňovat jednání jiné osoby (McCroskey, 2006)

rozdíly

- moc je interaktivní fenomén
- moc lze definovat skrze tři základní charakteristiky (Šalamounová, Bradová, Lojdová, 2014)

Charakteristiky moci

- Cirkularita
 - Moc se ze třídy nikdy neztrácí. Spíše než aby však byla někým konstantně vlastněna, od situace k situaci cirkuluje po třídě (Buzzelli & Johnston, 2001, s. 875). Když tedy například učitelé hovoří o ztrátě kontroly, neznámá to, že by se moc ze třídy vytrácela a mizela, ale že se modifikuje takovým způsobem, že mohou navrch získávat žáci (Aultmannová, William-Johnsonová, & Schutz, 2009, 364).
 - Pokud ve školní třídě učitel přispěje ke změně uspořádání mocenských vztahů tak, aby byla navýšena moc žáků, nemusí to pouze automaticky znamenat, že pozice učitele je tím oslabena. Sdílením moci se žáky může být pozice učitele naopak upevněna.

Charakteristiky moci

- Situačnost

V rámci jedné vyučovací hodiny tak dochází k opakovanému (re)konstruování mocenského uspořádání mezi učiteli a žáky (jako jednotlivci i jako skupinou) napříč jednotlivými situacemi a aktivitami

Charakteristiky moci

- Reciprocita
 - třetice koncept moci definujeme ve smyslu recipročního vztahu, v jehož rámci dochází ke vzájemnému ovlivňování postojů, hodnot a jednání (srov. např. McCroskey, Richmond, & McCroskey, 2006; Moscovici, 2007).

Koncepce moci v pedagogickém kontextu

Malé ukotvení problematiky moci v našich podmínkách – spíše zkoumána kázeň či autorita (formální – komplementarita role učitele a žáka...; neformální – spíše osobnostně podmíněna).

Moc determinantou vyučovacího procesu: Bernstein (1996)

- **regulativní diskurs** (pravidla sociálního chování a vztahů ve škole) důležitější než
- **didaktický diskurs** (jaké znalosti budou žákům předávány).

Moc není jen dimenzí vztahu učitele a žáků – ovlivňuje i dosahování cílů ve třídě; **moc učitele** lze definovat jako ovlivňování studentů při dosahování učitelem zamýšlených cílů (Schrodt, Witt, 2007).

Adaptace dělení forem moci (French, Raven) pro školní prostředí

- **donucovací** – moc učitele (respektování jeho požadavků) vychází z žákovy potřeby vyhnout se trestu (např. ve formě špatných známek či kritiky před třídou);
- **odměňovací** – moc učitele určována snahou žáka získat odměnu ve formě hmotné (body, známky), psychologické (pochvala) či vztahové (pochvala před spolužáky);
- **referenční** – vychází z identifikace žáka s učitelem na základě sympatií a náklonnosti („být jako učitel“);
- **legitimní** – souvisí se sociální rolí učitele, která garantuje (formální) autoritu nad žáky. Tato role je spjata s normou dohlížet na druhé a ovlivňovat je.
- **expertní** – vychází z učitelovy znalosti oboru nebo ze zvládnutí výukových metod. Vliv učitele na žáky vychází z jejich vnímání učitele jako experta, který má intelektuální znalosti obsahu (či určité dovednosti).

Smíšený design ve zkoumání moci

Cíl výzkumu: popsat, jak je při výukové interakci vyjednávána, uplatňována a percipována moc mezi studenty učitelství a jejich žáky ve vyučování na 2. stupni české základní školy

Smíšený design

- Kvantitativní část – báze moci
- Kvalitativní část – videostudie
- **Vzorek:** 8 respondentů x 6 videonahrávek, rozhovor, dotazník

- Limity výzkumu

Metodologie výzkumu

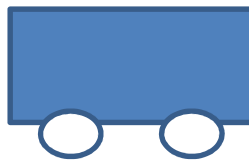
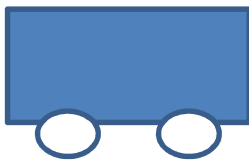
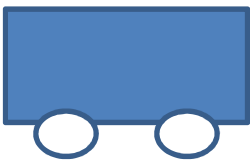
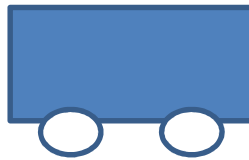
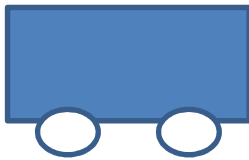
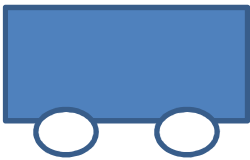
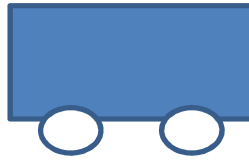
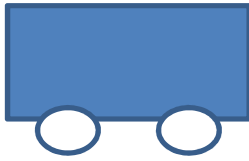
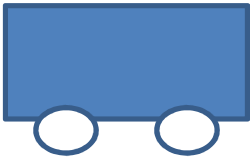
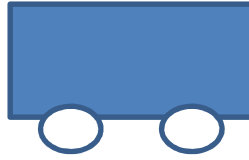
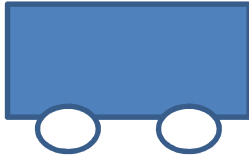
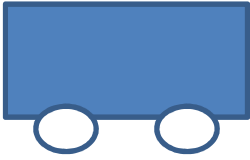
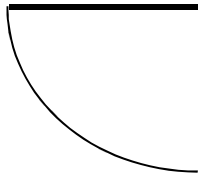
Výzkumné otázky

1. Jak probíhá proces vyjednávání moci mezi studenty učitelství a jejich žáky ve vyučování na druhém stupni české základní školy v průběhu dlouhodobé praxe?
2. Jak proces vyjednávání moci v průběhu dlouhodobé praxe subjektivně percipují studenti učitelství?
3. Jak mocenské uspořádání ve školní třídě vnímají žáci?
4. Jaké prostředky při prosazování svých cílů se stávají součástí instrumentáře studentů učitelství?
5. Jaké prostředky při prosazování svých cílů (např. rezistenční postupy či strategie) jsou v průběhu školního pololetí ve vztahu ke studentům učitelství používány ze strany žáků?

Kvalitativní část

Videostudie

- Jak umístit videokamery, aby zachytily veškeré dění ve třídě?
- ukázka videozáznamu
- Co se záznamem?
- Transkripční pravidla

Transkripční pravidla

Transkripční značky:

- Text – verbální stopa
- (text) – pravděpodobná verbální stopa
- (nnn) – nerozeznatelná verbální stopa
- (.) – krátká pauza (pod jednu vteřinu)
- (1) – delší pauza (číslovka označuje délku pauzy ve vteřinách)
- (())
ad.) – popis prosodie nebo neverbální aktivity (šepot, smích, potichu)
- [text] – překrývající se verbální stopa či akce; umístění na řádku ve vztahu k předchozímu řádku značí, kde došlo k překryvu
- Nemy- – nedořečené slovo
- Text – důraz na verbální stopu (na slabiku, slovo či sousloví)
- TEXT – nadprůměrné zvýšení hlasitosti, zvolání, křik
- 5 – 10 min. – časová lokace transkriptu (od zvonění vždy po pěti minutách)

Ukázka transkriptu

Respondentka: Učitelka Hana, video 1

Datum: 17. 1. 2014, pátek

Třída: 7. A

Literatura, 3. vyučovací hodina (od 10 hod.)

Ve třídě je přítomno 24 žáků, 12 dívek a 12 kluků. Žáci před zvoněním poměrně tiše sedí v lavicích, většina z nich se dívá do sešitů a opakuje si. Pouze v předních lavicích u dveří si skupina dívek podívá a směje se.

10 – 15 min.

U: A my budeme (.), nadpis si tam dejte tedy *((ukazuje na tabuli na nadpis))*, zase nezapomeneme na datum, DVOJČLENNÉ VĚTY.

((12 – žáci zapisují, jakmile mají, dívají se na U))

U: Co si představujete pod pojmem dvojčlenné věty? (2) Co to budou dvojčlenné, dvojčlenné věty? Máme to v názvu.

ŽŽ: *((šum))*

Kamila a Dana: *((přihlásí se))*

U: *((ukáže na Danu na znamení vyvolání))*

Dana: Mají dva členy.

U: *((přikývne))* Ano. Dvojčlenné věty budou mít dva členy. Dvojčlenné věty mají dva základní větné členy. (2) A jaké to budou, ty dva základní větné členy?

Cvičení

- ukázka videa a jeho transkripce
- kódy ve vztahu k moci

Triangulace

- Videozáznam – rozhovor – dotazník

Kvantitativní část výzkumu

Výzkumný nástroj

- Adaptace dotazníku *Teacher Power Use Scale* (Schrodt, Witt a Turman, 2007)
- překlad x adaptace
 - cvičení: překlad položky
 - cvičení: ukázka donucovací báze moci
- Pilotáž dotazníku

Výběr vzorku

- kritéria volby vzorku: 6. – 9. ročník, ČJ, OV, Dě

Sběr dat

- Souhlas rodičů žáků k nahrávání
- kontextové údaje (formulář)

Důvody pro výběr TPUS

- Lepší psychometrické vlastnosti než předchozí nástroje
 - **Perceived Power Measure** (McCroskey & Richmond, 1983)
 - **Power Base Measure** (Roach, 1995)
- TPUS má lepší vnitřní konzistenci, souběžnou a diskriminační validitu
 - Obsahuje validnější a reliabilnější indikátory pro 5 bází moci
 - Koeficient reliability Cronbach alfa v rozsahu 0,77 do 0,90
- Lépe měří
 - anti-socialní formy moci (donucovací a legitimní)
 - s pro-socialní formy moci (referenční a odměňovací) na agregované úrovni

Postup adaptace nástroje (1)

Ukázka vývoje položek

- Překlad, zpětný překlad
- Doplnění položek
 - k dispozici byly bohužel pouze příklady a obecná informace o položkách vyřazených z původní verze
 - s ohledem na mladší respondenty a jejich kognitivní specifika byly položky přeformulovány v konkrétnější a specifičtější podobě (popis chování či situací)
- Expertní posouzení položek pracovní verze a úpravy
- Pilotní ověření pracovní verze ve čtyřech třídách

Finální podoba:

Když se naučím to, co mám, učitelka mě pochválí.

Originál:

When a student demonstrates mastery of course material, my teacher commends and affirms the student.

Pracovní alternativní formulace:

Pokud si student dobře osvojí učivo, náš učitel ho ocení a pochválí.

Když se látku naučím, učitel mě pochválí.

Když se na hodinu naučíme, učitel nás pochválí. (ovládáme učební látku)

Postup adaptace nástroje (2)

- Finalizace pracovní verze dotazníkového nástroje a formuláře pro administrátory
- Seminář se studenty kombinované formy studia
 - administrace nástroje a záznam okolností jako seminární úkol; diskuse o rozdílu mezi dostupným a jinými formami výběru
- Digitalizace dat
 - čištění a příprava matice dat, kontrola dat
- První analýzy
 - konfirmatorní faktorová analýza (CFA), položková analýza, výpočet reliability škál

Vzorek

- Dostupný výběr
- Sběr dat červen 2013
- 2. stupeň základní školy
- 2188 žáků
- 117 tříd s prům. 18,7 žáky (min. 4, max. 30, Me = 19)
- Počet dětí ze školy: $x = 19,54$ (SD = 6,60, min. 4, max. 51)
- 203 integrovaných žáků ve třídách
- 55 % žáků uvádělo dobrou náladu při vyplňování dotazníku
 - » 37 % neutrální, 8 % špatnou

Výsledky

- Exploratorní faktorová analýza
 - 5 faktorů
- Konfirmatorní faktorová analýza (po zkrácení)
 - 3 faktory s vysokou mírou vzájemné korelace popisující pozitivní aspekty moci (expertní, referenční a odměňovací)
 - 1 faktor popisující negativní aspekty moci (donucovací, legitimní)

Jak vypadají výstupy statistického softwaru?

- **Statistický software je k dispozici v inetu**
 - Statistica <http://www.muni.cz/ics/services/software/statistica>
 - IBM SPSS <https://www.muni.cz/services/software#SPSS>
- **Literatura (několik tipů)**
 - Field, A.: *Discovering statistics using SPSS*, 3rd Ed. Sage, 2009.
 - Gavora, Peter a kol. *Elektronická učebnica pedagogického výskumu*. [online]. Bratislava : Univerzita Komenského, 2010. Dostupné na: <http://edi.fmph.uniba.sk/ucebница>
 - Hendl, J. *Přehled statistických metod zpracování dat. Analýza a metaanalýza dat*. Praha: Portál 2004.
 - Urbánek, T. K prezentaci výsledků statistických analýz, 1. část. *ČsPsych*, 2007 (51), 6, 601 – 609.
 - Urbánek, T. K prezentaci výsledků statistických analýz, 2. část. *ČsPsych*, 2008 (52), 1, 70 – 79.
 - Urbánek, T., Denglerová, D., Širůček, J. *Psychometrika - měření v psychologii*. Praha: Portál 2011.
 - Mareš, J., & Vlčková, K. (2013). K metodologickým standardům kvantitativních studií v pedagogice: Jak psát o výzkumných zjištěních? *Pedagogická orientace*, 23(4), 455–477. DOI: 10.5817/PedOr2013-4-455 http://www.ped.muni.cz/pedor/archiv/2013/PedOr13_4_Kvantitativni_MaresVlckova.pdf
 - *Publication Manual of the American Psychological Association, Sixth Edition*. American Psychological Association. 272 s. ISBN: 978-1-4338-0561-5

Konfirmatorní faktorová analýza

MODEL FIT INFORMATION

Number of Free Parameters 145

Mplus verze 6.1

Information Criteria

Akaike (AIC)	311757.340
Bayesian (BIC)	312587.833
Sample-Size Adjusted BIC	312127.143
(n* = (n + 2) / 24)	

Chi-Square Test of Model Fit

Value	5611.889*
Degrees of Freedom	935
P-Value	0.0000
Scaling Correction Factor	1.273
for MLR	

RMSEA (Root Mean Square Error Of Approximation)

Estimate	0.047	
90 Percent C.I.	0.046	0.048
Probability RMSEA <= .05	1.000	

CFI/TLI

CFI	0.831
TLI	0.821

SRMR (Standardized Root Mean Square Residual)

Value	0.075
-------	-------

STANDARDIZED MODEL RESULTS

		Estimate	S.E.	Est./S.E.	Two-Tailed P-Value
R	BY				
	R01	0.661	0.015	44.190	0.000
	R08	0.674	0.015	44.577	0.000
	R09	0.518	0.021	24.644	0.000
	R11	0.648	0.015	42.774	0.000
	R12	0.652	0.015	42.990	0.000
	R14	0.638	0.015	41.390	0.000
	R17	0.686	0.015	46.629	0.000
	R21	0.649	0.016	41.209	0.000
	R29	0.619	0.016	38.348	0.000
	R37	0.606	0.017	36.282	0.000
E	BY				
	E02	0.723	0.014	50.992	0.000
	E03	0.531	0.019	28.622	0.000
	E04	0.384	0.020	18.814	0.000
	E19	0.830	0.009	88.511	0.000
	E24	0.581	0.018	32.286	0.000
	E25	0.657	0.015	42.937	0.000
	E27	0.727	0.015	47.474	0.000
	E28	0.701	0.017	41.015	0.000
	E32	0.763	0.013	60.034	0.000
	E39	0.755	0.014	54.609	0.000
L	BY				
	L05	0.389	0.027	14.364	0.000
	L07	0.659	0.017	39.118	0.000
	L10	0.426	0.028	15.218	0.000
	L13	0.370	0.021	17.197	0.000
	L20	0.449	0.020	22.162	0.000
	L33	0.693	0.015	46.261	0.000
	L35	0.477	0.023	20.898	0.000
	L36	0.461	0.026	17.741	0.000
	L38	0.507	0.018	27.452	0.000
	L40	0.130	0.025	5.122	0.000
D	BY				
	D15	0.536	0.020	27.166	0.000
	D06	-0.070	0.028	-2.539	0.011
	D16	0.588	0.019	31.763	0.000
	D23	0.625	0.017	36.477	0.000
	D26	0.452	0.021	21.781	0.000
	D30	0.296	0.027	11.183	0.000
	D31	0.514	0.021	24.457	0.000
	D42	0.484	0.020	24.151	0.000
	D43	0.377	0.025	15.231	0.000
O	BY				
	O18	0.501	0.021	24.407	0.000
	O22	0.696	0.016	44.360	0.000
	O34	0.529	0.018	28.634	0.000
	O41	0.732	0.014	50.967	0.000
	O44	0.550	0.020	26.840	0.000
	O45	0.766	0.014	54.912	0.000

Faktorové zátěže

Reliabilita

	Báze moci	α	Počet položek
R	referenční	0,87	10
E	expertní	0,89	9
L	legitimní	0,72	7
D	donucovací	0,68	6
O	odměňovací	0,80	6
vše	vše	0,83	39

ChD vymazána po celých případech.

Korelace mezi faktory

V některých případech poměrně vysoká, nicméně to předpokládá již teorie.

E	WITH				
R		0.752	0.015	50.500	0.000
L	WITH				
R		-0.456	0.029	-15.472	0.000
E		-0.345	0.031	-11.261	0.000
D	WITH				
R		-0.526	0.026	-19.909	0.000
E		-0.535	0.027	-19.484	0.000
L		0.883	0.017	51.719	0.000
O	WITH				
R		0.662	0.018	37.123	0.000
E		0.711	0.018	39.115	0.000
L		-0.233	0.032	-7.346	0.000
D		-0.345	0.032	-10.705	0.000

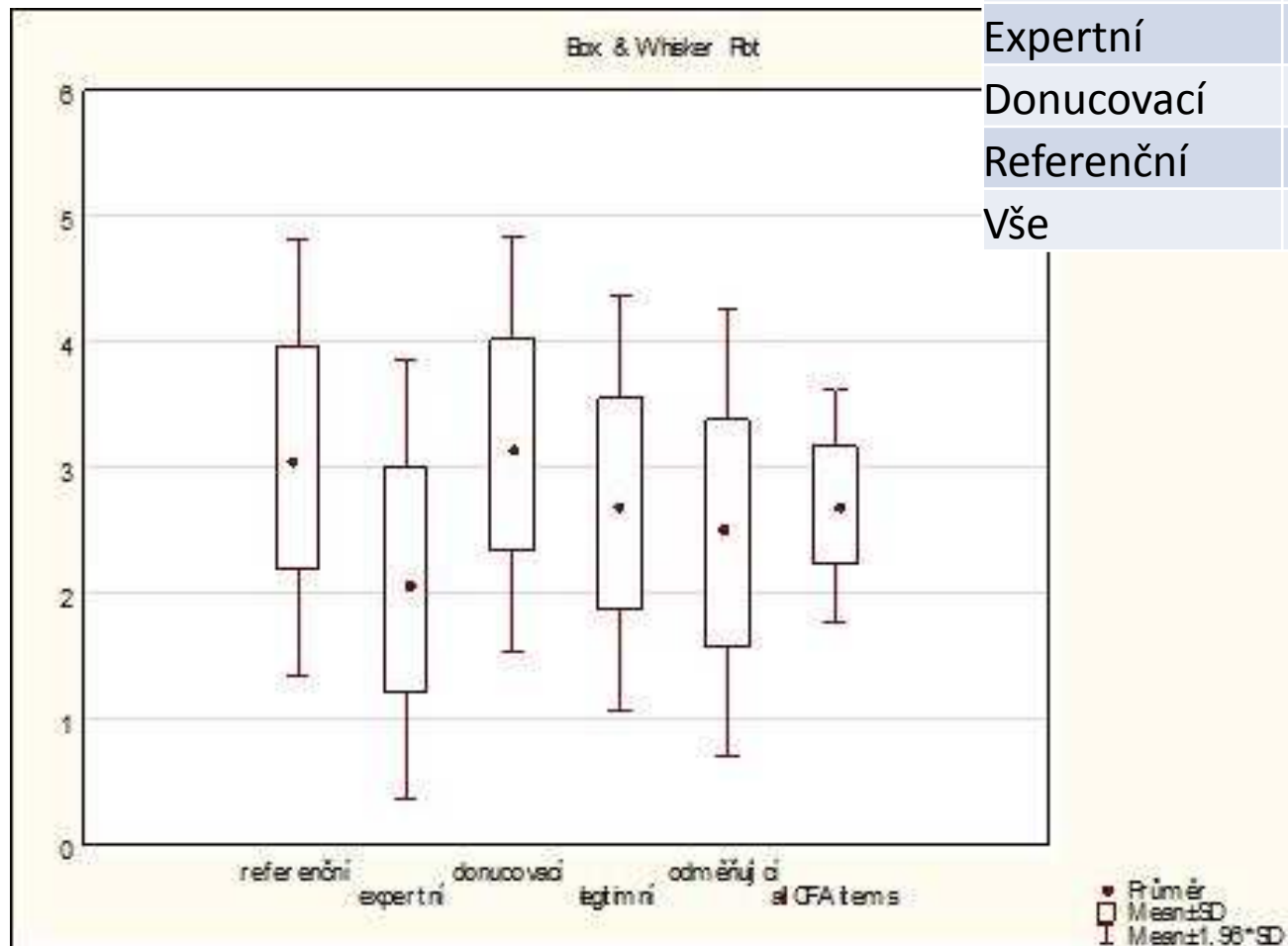
Vnímání bází moci učitele žáky

Báze	x	Me	SD
Odměňovací	2,48	2,33	0,90
Legitimní	2,72	2,71	0,84
Expertní	2,11	1,89	0,89
Donucovací	3,18	3,17	0,84
Referenční	3,08	3,10	0,88
Vše	2,70	2,68	0,47

Míra souhlasu

1 – souhlasím
5 – nesouhlasím

Data normálně rozložená, test normality Kolmogorov-Smirnov.

Položky k bázím moci v dotazníku

- Cvičení: přiřadte položky k bázím moci

Báze moci

- **donucovací** – moc učitele (respektování jeho požadavků) vychází z žákovy potřeby vyhnout se trestu (např. ve formě špatných známek či kritiky před třídou);
- **odměňovací** – moc učitele určována snahou žáka získat odměnu ve formě hmotné (body, známky), psychologické (pochvala) či vztahové (pochvala před spolužáky);
- **referenční** – vychází z identifikace žáka s učitelem na základě sympatií a náklonnosti („být jako učitel“);
- **legitimní** – souvisí se sociální rolí učitele, která garantuje (formální) autoritu nad žáky. Tato role je spjata s normou dohlížet na druhé a ovlivňovat je.
- **expertní** – vychází z učitelovy znalosti oboru nebo ze zvládnutí výukových metod. Vliv učitele na žáky vychází z jejich vnímání učitele jako experta, který má intelektuální znalosti obsahu (či určité dovednosti).

Položky k bázím moci v dotazníku

Báze moci

- **donucovací**

6,16,18,25,26,29,33,34,35,46,47;

- **odměňovací**

20,24,38,40,45,48,49,51;

- **referenční**

1,4,8,10,12,13,15,19,23,32,41;

- **legitimní**

5,7,9,11,14,17, 22, 37,39,42,50;

- **expertní**

2,3,21,27,28,30,31,36,43 ;

- Faktory v dotazníku